

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında İstanbul'u Tamamlayan Bir Unsur Olarak Mezarlar ve Mezarlıklar

Fatih Ordu

Murat Hüdavendigâr Üniversitesi

Tabiata insan müdahalesinin en yoğun olduğu yere şehir, diyoruz.¹ Bu müdahale, köy ve şehir farkını doğuran sebeplerden biridir. Köy ile kent farkını müdahalenin yoğunluğu ortaya koyduğu gibi, müdahalenin niteliği de kent ile şehir arasındaki ayrımı verir.

Her köşesi tıklım tıklış doldurulmuş bir İstanbul'a sahibiz. Şehirdeki beton istilası ve bu istilayı körükleyen her 'boş alan'a bir konut yapma anlayışı, felaketi artıran temel etmen görünümündedir. İstanbul'un öz çehresini yitirmesinde şehrin 'boş alan'larını kaybetmesi hususiyle önemlidir. Çünkü eski İstanbul'un kenar mahalleleri kadar ana caddeleri ve merkez semtleri mezarlıklar, yangın yerleri ve benzeri türden alanlarla iç içe durumdadır. Kaybettiğimiz şeyleri, İstanbul fotoğraflarını, İstanbul konulu romanları hatta ve hatta daha yakın zaman Yeşilçam filmlerini biraz dikkatle tetkik edenler rahatlıkla görebilir.

•••••

1 Şaban Sağlık, "Joyce'u Bedbaht Eden Melâl Yahut "Devlet"ten Kovulanların Kendi Şehirlerini (Devletlerini) İnşa Edişi", *Granada*, S: 8-9, Haziran Temmuz Ağustos 2014, s. 5.

Bu çalışmada günümüz İstanbul'unun daha yüz yıl evvelinde, bir medeniyet timsali olarak gösteren unsurlardan biri olan mezarlıkları, Hüseyin Rahmi'nin romanlarından hareketle ele alınmıştır. Çokça bahsi edilen lakin gerektiği ölçüde incelenmemiş olan mezarlıklar; Hüseyin Rahmi'nin romanlarında da görüleceği üzere şehirden ayrı, sosyal hayattan kopuk birer mekân değil; bilakis şehri yapan, onu tamamlayan ve hatta ona hususi bir çehre veren özel bir yere sahiptir.

Hüseyin Rahmi'nin 41 romanı var. 26 romanda mezarlıklara yer verilmiş ve bu konu oldukça yoğun biçimde işlenmiştir. Hüseyin Rahmi'nin roman vesilesiyle mekândan uzama evrilen İstanbul'unu ve mezarlıklarını şehir ve boş alan başlığında değerlendirmekte fayda var.

A. Şehir ve Boşluk

Görüntüyü öne çıkaran, eşyayı bir fetişe dönüştüren dolayısıyla ana unsur haline getiren modern dönemlerde, bir itiraz olarak kübistlerin mekân algısı son derece dikkat çekici ve de anlamlıdır. Anlamın aynasını kıran ve hakikati bu kırıkların arasından bir daha ve yepyeni bir şekilde devşirmeyi deneyen kübistler, mekânda birincil ve ikincil değerleri de alt üst ederler. Dindarların kutsal ve dünyevi olarak yaptığı ayrımı, fizikçiler maddenin doluluğu ile mekânın boşluğunda, ressamalar ise konu ile arka plan arasındaki ayrımında aradığı söylenebilir.

Bu örnekler mekânın görünen unsurları kadar 'boşluk'ların da bir anlamı olması nedeniyle sıralandı. Kübist resimde mekânda eşyanın konumu kadar 'boşluk'un da bir konumu vardır. Eşyanın nereye yerleştirileceği kadar, boşluğun da nerede duracağı düşüncesi önemlidir. Kübistlerin 'boş mekân' yaklaşımı, bizlere şehirde ve evde genişliği, eşyasızlığı ilke edinen eski Türk algısını anlamada bir imkân sunar. Stephan Kern bu Kübist parçalanmayı '*pozitif-negatif mekân*' olarak okumayı dener ve '*Pozitif-negatif mekân arka planın kendisinin de diğerleriyle eşit önemde pozitif bir öge olduğunu ima eder.*'²

Buraya kadar yapılan ayrımlardan hareketle pozitif mekânı meskûn mahal, negatif mekânı da çevre olarak iki ayrı bölüm halinde

.....

2 Stephen Kern, *Zaman ve Uzam Kültürü (1880-1918)*, çev: Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 233.

göstermek mümkün olur. İstanbul'da pozitif mekân olarak, binaların teşkil ettiği yapısal alan gösterilebilir. Çünkü şehrin yapısı; odada bir eşya, eşyanın o odadaki konumu gibi merkezdedir. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında İstanbul'un pozitif mekânını üç kısımda ele almak mümkündür:

1. Yönetim ve Kamusal Alan

2. Evler

3. İşyerleri

4. Negatif mekân kavramıyla şehirde çoğu zaman görmezden gelinen, oysa şehrin çok belirleyici mekânsal bir unsuru olan 'boşluk'lar anlaşılabilir. Romanlarda eski İstanbul'da geniş boş alanlar vardır ve bu boş alanlar genellikle mahalle aralarında yer alır. Evler bostanlara, bostanlar yangın yeri harabelerine, harabeler boş meydanlara, meydanlar mezarlıklara açılırken; bitti denilen yerden tekrar mahalleler ortaya çıkar ve şehir kendi içinde büyümeye devam eder. O halde İstanbul'da negatif mekân olarak şu başlıklar belirlenebilir:

1. Bahçeler-Bostanlar

2. Mezarlar ve Mezarlıklar

3. Yangın Yerleri, Harabelikler

B. Mezarlıklar

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında şehrin kenarındaki büyük mezarlıklar kadar şehrin içindeki küçük mezarlıklar yahut hazirelere de romanlarda sıkça tesadüf edilir. Bütün romanlar göz önünde tutulacak olursa, mezarları iki bölümde incelemek mümkündür: Birinci bölümde şehrin dışında ve şehri çevreleyen büyük mezarlıklar; ikinci bölümde ise şehrin içine karışmış küçük mezarlıklar ve de mezar kümeleri ele alınabilir.

1. Şehir dışındaki büyük mezarlıklar

2. Eski İstanbul, mezarlıklarla çevrelenmiş gibidir. Suriçi İstanbul'u Edirnekapı Mezarlığı ile çevrili iken Üsküdar ve Kadıköyü, Karacaahmet'e sırtını dayamıştır. Beyoğlu için de Ayaspaşa Mezarlığı'nı

benzer şekilde göstermek mümkündür. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında şehri çerçeveleyen yahut şehrin dışındaki mezarlıklar şunlardır:

- a. Edirnekapı Mezarlığı
- b. Karacaahmet Mezarlığı
- c. Ayaspaşa Mezarlığı
- d. Soğanlık Mezarlığı
- e. Heybeliada Mezarlığı
- f. Aşiyen Mezarlığı

3. Şehrin içindeki mezarlıklar

İstanbul'u diğer bütün şehirlerden ayıran en mühim özelliklerden biri de hiç şüphesiz meskûn semtlerin mezarlıklarla iç içe oluşudur. Şehrin içindeki bu mezarlar kimi zaman küçük bir mezarlık ya da hazire, kimi zaman da evlerin arasında kalmış bir haldedir. Bazı semtler vardır ki içlerinde türbeler, mezarlıklar barındırır (Örnek: Vefa, Şehzadebaşı). Bazı türbe ve mezarlıklar vardır ki içinde mahalleler, semtler barındırır. (Örnek: Topkapı Mezarlığı Hamidiye köyü vs.) Suriçi İstanbul'unda birkaç mezarın bir evi, bir hazirenin bir mimari eseri, küçük mezarlıkların bütün bir mahalleyi ve en sonunda Edirnekapı, Karacaahmet gibi büyük mezarlıkların da bütün bir şehri kuşattıkları söylenebilir. Bu durum İstanbul'u, ölümün ve hayatın kol kola yaşadığı bir şehir yapar.³ Tablo tıpkı Yahya Kemal'in mısralarındaki gibidir:

*Âhuret öyle yakın seyredilen manzarada
O kadar komşu ki dünyaya duvar yok arada⁴*

.....
3 İstanbul'da evlerin, mahallelerin mezarlıklarla iç içe hali başka romanlara da konu olmuştur. Bu romanlardan biri de *Fatih Harbiye*'dir. Neriman şunları söyler: “-Allah aşkına bak! dedi, yol üstünde mezarlık olur mu? Koskoca cadde... Ortasında mezarlık... Mezarlar arasında yaşıyoruz.” Bkz: Peyami Safa, *Fatih Harbiye*, Ötüken Yayınları, Yayın nu 14, s.31.

4 Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2007, s. 26.

Şehrin içindeki mezarlardan Hüseyin Rahmi'nin romanlarında adı geçen ve tasviri yapılanlar şöyledir:

- a. Vefa Mezarlığı
- b. Şehzadebaşı Mezarlıkları
- c. Davutpaşa Mezarlıkları
- d. Viran Camii Mezarlığı
- e. Molla Gürani Mezarlığı
- f. İstiklal Caddesi'nde Mezarlar

4. Türbe ve tekkeler

5. Şehirdeki mezarlara türbe ve tekkeleri de ilave etmek gerekir. Mezarlıkların içinde türbe ve tekkelere rastlandığı gibi müstakil şekilde türbe ve tekkeler de mevcuttur. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında bu mekânlar bazen adlarıyla bazen de detaylı tasvirleriyle geniş şekilde yer alır. Özellikle İstanbul'un eski mahallelerindeki yaşayan kadınlar için türbelerin anlamı büyüktür. Türbeler adak veya çeşitli istekler maksadı ile anılır. Türbelerin etrafında zaman içinde o türbeye olan inanç çerçevesinde bir sosyal hayat teşkil etmiştir. Bazen bir türbe bütün bir semte adını veren ve o semtte, hatta bütün bir İstanbul'da, merkezî bir mekân konumundadır. Eyüp ve Vefa bu semtlerden iki güzel örnektir. Romanlarda adı geçen türbe ve tekkeler şunlardır:

Eyüp Sultan,

- a. Eyüp'te Niyet Kuyusu,
- b. Hallac-ı Mansur Türbesi
- c. Bukağılıdede
- d. Osman Baba Türbesi
- e. Durmuş Dede Tekkesi
- f. Nohutlu Baba Tekkesi
- g. Tezveren Dede
- h. Yeşildirek Evliyası

- i. Elekli Dede
- j. Baba Cafer Türbesi
- k. Paşmak-i Şerif

C. Hüseyin Rahmi'de Mezarlıklarda Göze Çarpan Unsurlar

1. Şehir ile karışmış mezarlıklar

2. İstanbul'da mezarlar şehrin kıyısında ya da uzağında değil her yerindedir. Şehir mi mezarlıkların içindedir yoksa mezarlıklar mı şehrin içindedir seçilmez. İstanbul'da mezar; evleri, sokakları, mahalleleri ve bütün bir şehri tamamlayan bir mahaldir. *Hakka Sığındık* romanından Davutpaşa ve Kocamustapaşa taraflarından bir örnek verelim:

“İstanbul'un merkezinden bu kenarlara doğru uzaklaştıkça evler, küçüle küçüle kulübeleşiyordu. Şimdi büsbütün kümesleşerek seyrelti. Harçsız taşlarla örülü yıkık bahçe duvarlarının nerede başladığı nerede bittiği belli olmuyordu. Evler bostanlara, bostanlar viranelere, viraneler mezarlıklara karışarak hepsinin sınırı birbirine girmişti.”⁵

Hüseyin Rahmi'nin mezarlara bakışı dinî bir algı içinde değildir. Tasvirler fantastik bir özellik taşır.

Mezarlıkların mekânsal işlevleri

Metinlere göre eski İstanbullu için mezarın anlamı şimdikiinden çok daha başkadır. Mezar, sosyal hayat için insanı kedere salan bir yas mekânı olmaktan ziyade hayatın içinde, hayata karışmış ve en önemlisi de hayatı besleyen bir konumdadır. Romanlarda gezinti ve mesirelerden bahsedilirken mezarlıklardan da bahsedilmesi ilginçtir. Bazı kır gezmeleri mezarlıklarda yapılır. Delikanlılar mezarlıklarda güreş tutar. Mezarlığa yakın ahali hayvanlarını burada otlatır. Buradan hareketle, mezarlıkların, mesire, güreş yeri, hayvan otlatma) gibi işlevlerle de kullanıldığı görülüyor. Bazı mahallelerde bayramyeri olarak mezarlıklar tercih edilmektedir.

•••••

5 Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hakka Sığındık*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 202-203.

Halk arasında isteklerin yerine getirilmesi yahut zorlukların giderilmesinde türbe ve tekkelere müracaat edilir. Bu istek yahut aşılması gereken zorluklar sağlık ile alakalı olduğu kadar evlenme, evliliği koruma, bir hastalıktan kurtulma şeklinde görülür. Bazen zamanın kötüye gitmesi, gençlerin ahlaksızlaşması, değerlere karşı lakayt olması da bu mekânlara başvuru nedenlerinden biridir.

3. Mezarlıklarla yan yana büyüyen çocuklar

Mahallenin çocukları için mezarlıklar hem bir oyun yeri, hem de okuma talimlerinin yapıldığı yerlerdir. Hüseyin Rahmi Yakupağa mektebinde ilk okuma yazmayı bu mezarlıklardaki mezar taşlarından talim ettiğini söyler. Bu olaya bazı roman ve hikâyelerinde yer vermiştir. *Son Arzu* romanında Feyzullah Efendi'nin Vefa'daki evinin yanındaki mescide bitişik “Ölüleri... Küçük karelerle bölünmüş demir parmaklıklı pencerelerinden sokağa bakan koyu renkli şimşirlere, defnelere, taflanlara, çitlembiklere, servilere gömülmüş bitişik mezarlığı...”⁶ın yanında büyüyen Nuruyezdan'ın, Rıdvan Sabih'e yazdığı mektupta, hem mezarlığı hem de o mezarlığın eğitimindeki faktörü şöyle anlatılmış:

“Mescidin bitişigindeki mezarlıkta, servilerin siyah gölgelerine bürünerek uyuyan ölülere bakıyorum. Bunlar, mermer pehle ve sandukalarının altında duygulu, düşünceli ve acılı... duruyorlar, her şeyi dinliyorlar; fakat söylemiyorlar, sanıyorum.

Evimize pek komşu olan bu ölüler, küçüklüğümde beri o denli alıştığım dostlarımdır ki, yakınlarımdanmış gibi ayrı ayrı hepsinin ölüm tarihlerini ve kim olduklarını bilirim. Çünkü yazı sökmeye başladığım çocukluk günlerimde ilk hecelerimi bu mezar taşlarının yazıları üzerinde paralamaya uğraşmıştım. İlköğrenim sayfalarım bu ahret yazıtları da karışmıştı.

Evlerini mezarlıklar içine yapan ya da mezarlarını evlerin bahçelerine kazan, bizden başka ülkeler var mıdır? Niçin ahreti hayata böyle yaklaştırıyor ve ölü, diri hep karışık oturuyoruz?”⁷

.....

6 Gürpınar, *Son Arzu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 57.

7 *Age.*, s. 182.

4. Mezarlıkların görünümü

5. Mezarların kendilerine ait ağaçları hatta kuşları vardır. Servi, şimşir, taflan, karaağaç, çitlembik bu ağaçlardandır. Bu ağaçların çoğunun kışın yaprak dökmeyen ve meyve vermeyen özellikte olması da ilginçtir. Mezarlıkların kuşları ise kuku kuşlarıdır ve bu kuşlar mezarlıkların sesleridir.

Geçim kaynağı olarak mezarlıklar

6. İffet, *Hayattan Sayfalar* ve *Dirilen İskelet* romanlarında Eyüp'e doğru inen kısımlardaki mezarlıklar bu mezarlıklara yakın yerlerde kurulmuş köylerin tasvirleri yer alır. Bu üç romanda İstanbul'dan Edirnekapı istikametiyle yahut Bahçekapısı'ndan kayıkla önce Eyüp'e ardından Edirnekapı civarına getirilen cenaze ve cenaze alayları, cenaze alaylarını karşılayan dilenciler, mortucular çok açık bir şekilde resmedilmişlerdir. Mevlanakapı, Silivrikapı, Edirnekapı ve Eyüp'ten getirilen ölüleriyle İstanbul her vakit bu toprakları beslemektedir.

Bu tasvirlerin arasına Edirnekapı civarındaki mahalleler, kahvehaneler, çevre insanları da serpiştirilmiştir. Civardaki Kıptî kulübelerinde yaşayan insanlar biraz da mortuculuktan beslenmektedirler. Evlerinin ön yüzü sokaklara açılırken arka kısımları da mezarlıklardan tahta perdelerle ayrılmıştır. Mezarlıkların yakınında yaşayan köy halkı [Hamidiye köyü ve Eyüplüler] mezarlıkla bu kadar içli dışlı yaşamaktan olsa gerek, ölülerin de yaşadığı, insanlara görüldüğü ve kendilerince bir ritüeli olduğu inancına sahiptirler.

Bu koca mezarlıkta geniş alanlar içinde devrik mezar taşları, yıkık pehleli mezarlar, serviler, taflanlar, şimşirler olduğu kadar köşe başlarında çeşmeler hatta seyyar ayak kahvecileri de göze çarpar. Mezar yeşilliklerinin içinde duaya kalkan kederli eller kadar güreşen pehlivanlar da romanlara dâhil edilmiştir.

Mezarlıkların arasında ayak kahvecilerine de rast gelir. Mezarlıklara yakın ahaliden bazıları geçimlerini bu yolla karşılamaktadırlar.

7. Kaybolan mezarların ve mezarlıkların tasviri

8. Bugün kendisinden pek bir eser bulamadığımız Ayaspaşa Mezarlığı, Molla Gürani Mezarlığı, Viran Camii Mezarlığı'na ait tasvirlerini Hüseyin Rahmi romanlarında bulmak mümkündür. Bunlardan ilki ve de önemlisi Ayaspaşa mezarlığıdır.

Ayaspaşa Mezarlığı: İstanbul'da eskiden mevcut olup bugün hiçbir izi kalmamış büyük mezarlıklardan biridir. Beyoğlu bölgesinde Grand Champ des Morte ve Petit Champ des Morte adıyla yani büyük ve küçük mezarlık olarak bilinen iki mezarlık alanı vardı. Petit Champ des Morte, Tünel yakınlarında, Büyük mezarlık ise şimdiki Ayaspaşa Mezarlığı'nın yerinde idi.⁸ Eski Ayaspaşa Mezarlığı'nın yerinde bugün Atatürk Kültür Merkezi, Alman Konsoloslugu gibi binalarla biçimsiz apartmanlar bulunmaktadır. Taksim yakınlarındaki Grand Champs'da ise büyük Müslüman mezarlığından başka, biri Ermenilere, biri de Frenklere ait mezarlıklar vardı. Taksim Meydanı'nın doğusunda kalan Küçük Çiftlik vadisinden Gümüşsuyu'ndaki askeri hastaneye kadar uzanan Müslüman mezarlığıdır.⁹

a. Ayaspaşa Mezarlığı'na dair *Kesik Baş*'tan kısa bir alıntı: “*Koca mezarlık. Ortalık kararıyordu. Gittim, gittim. Sağıma baktım, soluma baktım. Bir ben, bir mezarlar, bir de içlerindeki ölüler. Başka kimse yok.*”¹⁰

b. Viran Camii Mezarlığı: *Hakka Sığındık* romanında yukarıdaki Davutpaşa tasvirlerinin ardından yolların ve evlerin bittiği görülür. Hacı Hurşit Efendi ve arkadaşlarının karşılıklarına bostanların, yangın yerlerinin ardından vahayı andıran bir alanda yıkık bir cami çıkar. Bu

.....

8 Baron Durant, anılarında Büyük ve Küçük Mezarlık'ları şöyle kıyaslamış: “Kısa süre sonra gezintimizin hedefi olan Küçük Mezarlık (Petit Champ des Morte)'a vardık. Büyük bir çam ve selvi ormanı gibi uzayıp gidiyordu. Burası dik yokuşları ve bozuk yolları yüzünden Büyük Mezarlık (Grand Champ des Morts) kadar sık uğranılan bir yer değil.” Bkz: La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, çev: Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 103.

9 Hans- Peter Laqueur, *Hüve'l-Baki –İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, çev: Selahaddin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 7-8.

10 Gürpınar, *Kesik Baş*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 80-81.

caminin bahçesinde grotesk romanlardaki mekânları hatırlatan bir mezarlık vardır:

“Allah’ın bu yıkık evi, yine de boş değildi. Çevresini ölüler sarmıştı. Bu dik, eğilmiş, yıkık, yazılı, çiçekli küfekî taşlarının altında toprak olmuş cesetlerin çürümez ruhları etrafı dinliyor, ziyaretçileri görüyor gibiydiler. (...) Girdikleri viranenin, mezarlığa karışan bölümünde, ağaç kadar büyümüş taflanlarla şimşirler, kışın bile elbiselerinden soyunmamış. (...) Yalvaran boylarını göğe uzatan narın, dik başlı servilerin arasına sıkışmış bir defne ağacının nemli ve kokulu loşluğu altında, vahşi hayvan inine benzer, yatay, büyük bir çukurun geniş ağzı görüldü.”¹¹

Molla Gürani Mezarlığı: Romanlardan Cerrahpaşa yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı* romanından öğrenildiğine göre o dönem için bile artık kullanılmayan bir mezarlıktır. Cerrahpaşa’daki bir evde yaşlı bir karı koca arasında şu konuşmalar geçer:

“- Efendi, ben korkuyorum. Molla Gürani’deki mezarlıktan bir hortlak çıkıyor, geceleri evleri dolaşıyormuş.

Kadın lafı canım. İnanma. Taze ölü gömüldüğü yok ki, hortlasın.”¹²

9. Hüseyin Rahmi’nin yıkıma ve köksüz değişime tepkisi

Hüseyin Rahmi’nin kaybolan mezarlara karşı dertlenmesi önemlidir: *Cadı* romanında Robert Kolej’in inşası ve o inşaata malzeme taşınması. Mezarlığın kenarına da bir tuvalet yapılmıştır. Bugün mavnalar, bayrakçı kulübesi ve tuvalet yoktur. Hüseyin Rahmi bu tuvaletten son derece rahatsızdır:

“Bu tepedeki okul, bir Türk öğretim yuvası olsaydı mezarlığın önüne iskele yapılmasına Evkaf itiraz eder; Belediye izin vermezdi. Mezarlık yakınına yapılan bu hela için acaba neler söylenmez, ne lanetler yağdırılmazdı? Bu memlekette üstün bir başarı yaşamak için Türk’ten başka bir şey olmak gerekiyor. Yurdumuzda Alman, İngiliz, Fransız, Rus üstünlüğü, her şeye söz geçirmesi her gün bizi biraz daha kaplayarak boğuyor.”¹³

.....

¹¹ *Age.*, ss. 243- 244.

¹² Gürpınar, *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 272.

¹³ *Age.*, ss. 106-107.

Aynı romanda Durmuş Dede Tekkesi'nin bakımsızlığına da benzer şekilde içlenir. *Kokotlar Mektebi*'nde Galata civarındaki mezarların kaldırılmasını pek acı bir dille ifade eder:

“Araba Altıncı Daire'nin önünden aşağıya bir kızak gibi kayarken kırk yaşlarından yukarı olan yolcular sokağın iki tarafında müteaccip bakışlarla bir şeyler arıyorlardı. Yüksek, ihtiyar servilerin gölgeleri altında uyuyan koca kavuklu mezar taşları... İstanbul Türklüğünün bu tarihi şahitliğinden hiç biri yerlerinde yoktu... Bütün bu ahret evleri yeni asrın kazma kürekleriyle süpürülmüşlerdi. Kim bilir nereye? Lazım gelmez miydi ki hep bu kemikler diğer bir mahalle nakledilerek gömülsün ve üzerlerine bir işaret dikilsin... (...) Mezarlığın dümdüz edilmiş zemini üzerinde şimdi 'bar'lar kuruluyor. Ölümün hazin sükûnetini Çarliston'un neşeli 'ritim'leri dolduruyor. Şehir dâhilindeki mevcut ölüm tarlalarının hüznelerini böyle, hayatın neşatına terk etmeleri elbette diriler için kârlı bir şey sayılır.”¹⁴

Sonuç

Mezarlıklar eski İstanbul'un hususi taraflarından biridir. Onların kaybolması İstanbul'un da kaybolması anlamına gelir.

1. Bir negatif mekân olarak mezarlıklar, evleri ve işyerini de tamamlayarak yaşanan kentin şehre dönüşmesinde etkili bir unsurdur.

2. İstanbul mezarlıkları ölü gömmenin dışında da fonksiyonlar icra etmiştir.

3. Tıpkı İstanbul gibi eski İstanbulluyu da bu mezarlardan uzaklaştırarak anlayabilmek mümkün değildir.

4. Eski İstanbul'un bu mistik ormanında hayat ve ölüm iç içe, koyun koyuna yaşar. Hüseyin Rahmi romanlarında mezarlıkların hayal ve gerçekliğin dışında fantastiğe yakın yer yer de grotesk bir mekâna dönüşür. Mezarlıklardaki kuşlar, serviler ve çeşmeler bu dünyaya ait oldukları kadar başka bir âlemle de alakalı gibi yaşarlar.

.....

14 Gürpınar, *Kokotlar Mektebi*, Everest Yayınları, İstanbul 2010, ss. 159- 160.